نەتەوەو زمانی کوردیی: دایگلۆسیا یان جووتستاندەرد!

کامیار سابیر

ئەم نووسینە، پتر لەیەک مانگە نووسراوەو نێردراوە بۆ رۆژنامە بۆ رۆژنامەی رۆژنامە، دەبووایە لەبڵاوکردنەوەدا دوا نەکەوێ، چونکە رەدووی ئەو باسانە کەوتووە کە لەماوەی چەند مانگی رابردوودا، لەسەر ستاندەرایزی زمانی کوردیی لێرەو لەوێ دەکرێن. دواکەوتنەکەی بەهۆی ئەوەوە بوو، کە ستافی رۆژنامە بەنیازن ، پاشکۆیەک بۆ رۆژنامە بکەنەوە، تا لەوێدا بڵاوی بکەنەوە.

بەشی یەکەم :

ئەم باسە، لە گرنگیی ستاندەرایزی زمانی کوردیی لەهەلومەرجی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و کولتووریی کوردستانی باشوور دەکۆڵێتەوە. لە کوردستانێکدا، کە زمانی کوردیی تەواو دایگلۆسیا diglossia بووەتەوە، لەزمانناسییدا ئەم دایگلۆسیایە کاتێ بەکاردەهێنرێ ئەگەر لەهەرێمێکدا زمانێکی پرێستیژی prestige باڵا لەکاردا بێت، لەلاتەنگەشەوە زاراوەیەکی لۆکاڵیی خەریکی بەردەفرکێ ببێ (Walters 1996) . لە هەلومەرجی کوردستاندا، زمانی کوردیی زمانێکی دایگلۆسیایە، لەکاتێکدا، ئەم پارچەیەی کوردستان، کە بەپێی ستاندەردە نێودەوڵەتییەکان باکووری عێراقە، بە قۆناغێکی زۆر ستراتیژیی و تیژتێپەڕ(بەبەراورد بە دەیان ساڵ لە سەرگەردانی بزوتنەوەی سیاسیی کورد) و چارەنووسسازدا دەگوزەرێ کە بەقۆناغی نەتەوە-دەوڵەت دروستکردن دێتە ئەژماردن ، ئەم دۆخەش بەشێنەیی لەپێشقەچووندایەو گاڤی باشیشی برِیوە، بەڵام ئەم پرۆسێسە بە چروپریی لەئاست هەرێمی کوردستانی عێراقدایە، دۆخی سیاسیی و کولتووریی کوردی پارچەکانی تری کوردستانی کەمتر گرتووەتەوە، یاخود لەباشترین دۆخدا، هەلومەرجی کوردستانی عێراق رەنگدانەوەی پۆزەتیڤیی و نەگەتیڤیی هەبووە بەسەریانەوە.

ئەم باسە، بەقووڵیی بڕوای بەوەیە، لە ئێستادا، یاخود لەداهاتوویەکی نزیکدا، لەهەلومەرجێکدا کە گەلی کورد و ناوچە دابڕاو و جیاوازەکانی، پاش دابڕانێکی زۆری مێژوویی و سیاسیی و جیۆگرافیی ناکرێ بەهیچ شێوەیەک بیر لەزمانێکی ستاندەردی گشتگیر لە ئاستی کوردستانی گەورە(!!) دا بکرێتەوە. کوردستانی گەورە وەک مانگا لات و رەق و وشکەوەبووەکەی میسرو یەمەن و ئوردن و عێراقی هەشتاکانی سەدەی رابردوو، دەهێنرێتە پێشچاو، کاتێ ویستیان یەکێتییەکی عەرەبیی دروست بکەن. ئەم بیروبۆچوونە تەنها لەلای هەندێ نەتەوەپەرستی شۆڤینیست و دەمارگیری ناسیۆنالیست و خۆشخەیاڵ و سەرخۆش هەیە و بازاڕی گەرمە کە لەیانەکانی گەمژەیی و گەلۆرییدا پاڵیان لێداوەتەوە و قسەلۆکی بێ باج دەکەن. بەڵام دەکرێ ئەم زمانە کوردییەی لە دوو بەشی سەرەکیی پارچەکانی کوردستان، زمانی باڵاو پرێستیژە، زمانی نووسینی کوردیی و تێکستی کوردییە، بکرێ بە پردێکی پێکەوەبەستن لەنێوان سەرجەم دایەلێکتە جیاوازەکانی کوردستاندا. ئەمەش چەندێک کاری ئینتێلەجێنسیای کوردە، ئەوەندەش کاری دەسەڵاتی سیاسیی و ناسیۆنالیزمێکی دووربینە.

هاوکات ئەم نووسینە بڕوای بەڕەخنەگەلێک نییە بەزمانی گوڵ بنووسرێن، زمانی گوڵ لەهەر شوێنێکی ئەم دنیایە بیخوات، لەگەڵ دەسەڵاتی سیاسیی کورددا نایخوات. دەسەڵاتێک کۆمەڵی مۆگابیی بەرهەم هێناوەو کوردستانیشیان لەبری دوبەی و هۆنگ کۆنگ، بە زیمبابۆ و مۆزەبمیکیان کردووە. کوردستانێک دەسەڵاتێکی سیاسیی حوکمڕان بێ، کە ئایدۆلۆژیای تایەفەگەریی و ناوچەچییەتیی و دایەلێکتبازیی و تۆڕوپێوەندییەکانی

خێڵ بیجوڵێنێ، زمانی گوڵ چۆن و لەگەڵ کێدا دەیخوات. کۆمەڵی شۆڕشگێڕی ئەدیداس دڕێنی حەفتاکان و هەشتاکان وەک کەڵەگا سواری سەری خەڵکی کوردستان بوونەو 17 دانە ساڵە بودجە و دەرامەتی نیشتمانیی هەڵدەدەن و ئاودیوی دەکەن و بانکە تایبەتییەکانیان زیاتر بەپارەی کاش دەئاخنن و بودجەو دەرامەتی کوردستان دیزە بەدەرخۆنە(laundry) دەکەن، کەچیی کارەبا بۆ کوردستان دابین ناکەن. لە خاکێکدا کە کوردی تێدا جینۆساید کرا، ئەوە دوو دەیەیە، ژنی تێدا جینۆساید دەکرێ. گەورەترین پەڵەی شەرمەزاریی بەناوچەوانی تاک تاکی کورد و دەسەڵاتی کوردییەوە لەسەر ئەو قەسابخانەیەی کە پیاوە شەریفەکانی کورد و دەسەڵاتی شەریفی سیاسیی، ژنان و کچان ، دایکان و خوشکانی خۆیانی تێدا قەتڵوعام دەکەن. لەسەر ئەم جینۆسایدەی ژنان، نەوەکانی داهاتوو، مێژوو، ویژدانی مرۆڤایەتی تف و نەعلەت لەرێکۆردی ئەو دەسەڵاتە کوردییە دەکات. بەکورتیی لەگەڵ ریکۆردی ئەم دەسەڵاتە تایەفیی و میلیشیاییەدا، لەگەڵ دەسەڵاتی قەتڵوعامی نامووسپەرستی ژناندا، لەگەڵ دەسەڵاتی خێڵ و هۆز و ناوچەپەرستدا، زمانی گوڵ کەی خواردوویەتی تا هەنووکە بیخوات.

بۆیە کۆی باسوخواسی ئەم نووسینە رەخنەی زبرو رەقە. رەخنە دەبێ بەزمانێکی ئەوەندە گورچگبڕ بێ، کە ناوجەرگ بەربداتەوە، نەک بە شێوازی سووکایەتیی و هێرش بۆسەر کەرامەتی مرۆیی هیچ کەسێک، نەک بە جوێن و پەلاماردان، بەڵکوو بەدانانەوەی خاڵ لەسەر ئەو کارانەی خودی دەسەڵات کردوونی. بەواتایەکی تر دەبێ دڵی ئەو دامودەزگاو ئایدۆلۆژیاو حیزبانە توند توند بگوشرێ، کە هیچ ناوێک هەڵناگرن لە دزی زۆر گەورە زیاتر. ئەگەر لەوڵاتێکی دیمۆکراسیی بووایە، زۆربەی سەرکردە سیاسییەکانی کوردستان، بەخاوێن و فایلداریانەوە، بە قارەمان و ترسنۆکیانەوە، لەسەر مەسەلەی گەندەڵیی و دزینی سامانی گشتیی و وێرانکردنی ژێرخانی کوردستان، دەبووایە هەموو تەمەنیان لە زینداندا بەسەر ببردایە. ئیتر رەخنە بەزمانی گوڵ و کۆمەڵێ مافیای چاوچنۆکی سیاسیی کوجا مەرحەبا. ئاخر کورتانی ئەم دزیی و گەندەڵییە ئەوەندە ئەستوورە، شمشێرە ئەفسووناوییەکەی ئیمامی عەلییش نایبڕێ، ئیتر رەخنە بەزمانی گوڵ و عەتر و مێخەک و لاولاو چیی پێ دەکرێ؟

یەکێ لەو رۆڵە گرنگانەی زمان دەیبینێ لە مانیفێستۆی چێکردنی نەتەوە- دەوڵەت دا، ئایدێنتیتی پەیداکردنە، لێرەوە زۆر گرنگە بەوردیی سەرنج بدرێ، بەدیدی Gellner ئەنسرۆپۆلۆجیستی فرانسیی، ئەوە مانیفێستۆی ئایدێنتیتیی زمانە، کە سنوورەکانی زۆرێک لەچەمکی سیاسیی نەتەوە- وڵات دادەڕێژێ(Gellner 1994). لەکاتێکدا لە روانگەی مۆدێرنیزمەوە، زمانێکی باڵا بۆ پەروەردەو خوێندن بەهایەکی گرنگی هەیە، کەچیی ناسیۆنالیزمی کوردیی و پانکوردیستە جاهیلەکانی کورد، زۆر رۆمانتیسیزمانە romanticism لە شکۆمەندیی زمان، وەک گەوهەرێکی نەتەوەیی ئەبستراکت دەڕوانن، وەک خولیایەکی نیشتمانیی بۆی دەڕوانن، وەک لەوەی فەنکشنێکی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی و ئایدێنتیتی بێت(Coulmas 1991).

ئەگەر کورد بەتەمای گەڕانەوەی کەرکوکە بۆسەر هەرێمی کوردستان، دەبێ زۆر شت لە یاساورێساکانی کوردستان و عەقڵی حیزبیی و سیاسییدا بگۆڕێ. زمانی عەرەبیی و تورکمانیی و ئاشووریی بکات بەزمانی ئۆفیشەڵی کوردستان یان لای کەم لەناوچەکانی خۆیاندا، نەک بنزاراوەیەکی کوردیی، کە رەگی خزمایەتیی و بەرەبابیی و بنەماڵەیی لەگەڵ بەشێکی دەستڕۆیشتووی دەسەڵاتی کوردییدا هەیە، مەگەر چاوی کاڵی بادینانییەکان لە لووڕییەکان گەشترو جوانترە، مەگەر ئەوان مرۆڤی باڵاترن و لووڕییەکان مرۆڤی خوارترن. باشە بەکام پێوەری کولتووریی و سیاسیی، بادینانییەکان زێدەمافییان هەبێ بەسەر لووڕییەکاندا، لەکاتێکدا، لووڕییەکان بەژمارە زۆر زێترن لە بادینانییەکانی هەرێمی کوردستانی عێراق (ناوچە تەعریبکراوەکانیشیان لەگەڵدا). بۆچیی دەبێ زاراوەی هەورامییەکان وەک خاپەڕۆ سەیر بکرێ و بنزاراوەکەی بادینانیش نەخشی سەربەرد بێت. ئەم جیاوازیی و هەڵاواردن و بەرکەنارخستن و پەراوێز خستنانە، هەمووی زۆر بەوردیی

عەقڵی سیاسیی و حیزبیی و ئایدۆلۆژیی بنەماڵەیەکی لۆرد و دەسەڵاتداری کوردستانی لەپشتەوەیە.

لە دروستبوونی چەمکی نەتەوەو دەوڵەتی نەتەوەیی لە ئەوروپادا، یەکزمانیی و زمانێکی نیشتمانیی ستاندەرد، بناغەیەکی سەرەکیی بووە بۆ پرۆسێسی بەنەتەوەبوون و بەدەوڵەتبوون(Caviedes 2003). لە سەردەمی مۆدێرنیزم و گلۆباڵیزەیشندا، داتاکان و مەوداکانی ئەم چەمکانە ئاڵوگۆڕیان بەسەردا هاتووەو زۆرێک لە سۆسیۆلینگویستەکان، چەمکە کۆنەکان رەتدەکەنەوە. بەڵام نەک بەو واتایەی، یەکزمانیی و ستاندەردبوونی زمان زەمینەی خۆی لەدەست دابێ، بەڵکوو بەو واتایەی لە فاکتەرێکی سەرەکییەوە بووە بەفاکتەرێکی مامناوەندیی. ئەم راستییەمان باشتر بۆ دەردەکەوێ، ئەگەر وەک پانکوردیستە جاهیلەکانی کورد، تووشی ئینتەلا نەبین و راستییە مێژوویی و سیاسیی و جیۆگرافییەکان بەوردیی و رۆشنیی ببینین. ئەم نووسینە بەقووڵیی بڕوای وایە، کە یەکزمانیی بۆ نەتەوەی کورد لەئاستی کوردستانی گەورەدا خۆکوژییەکی زۆر ئەحمەقانەیە. چونکە شتێکی زۆر نالۆژیکییە، بە ئاوەز و پەڕپووتیی پانکوردیست و ئەوانەی کوردایەتیی! دەکەن، توخنی approach بابەتێکی وەک زمانی ستاندەرد ببینەوە.

بەداخەوە لەناو کورددا زۆر کەم لێکۆڵینەوە لەسەر رەهەندە خراپەکانی ناسیۆنالیزمی کورد کراوە، بەتایبەت لەسەر دۆکترینی سەقەتی کوردایەتیی!. زۆر لە توێژەرەوە کورد و بیانییەکانیش لەو بڕوایەدان، لە بنەڕەتدا کورد ناسیۆنالیزمێکی بیرتیژ و کارامە و نیشتمانیی نەبووە. بەڵام ئەوەی ئێستا هەیە، لەناو هەندێ پانکوردیستدا، کارەساتێکی زۆر گەورەیە. هیچ پانکوردیستێ عەقڵی بەوە ناشکێ کەزمانی کوردیی چەند گرنگ و ستراتیژییە، چەند فاکتەرێکی سەرەکییە لەرۆڵی بنیاتنانی نەتەوەدا. وەک مێگەل هەموو شتێ بەیەکدا دەکەن، هەرچەند دەکۆشم یەک پانکوردیستی ئەکادیمست و شارەزا لەکورددا نابینم، ئەوەی هەیە هەمووی شۆڤینیزم چاوی کوێر کردووە، رقبوون لەعەرەب و فارس و تورک، رقبوونەوە لەکولتووریان، لە رۆشنبیرییان، لە هەموو شتێکیان، ئەجێندای سەرەکیی ئەم پانکوردیستە جاهیلانەیە.

فەرموو ئەوە کوردستانێکی گەورەو گران، یەک تاقە پانکوردیستی شۆڤینیست نییە خەمی زمانی ستاندەردی کوردیی بێ. بەڵام ئەگەر عەبدوڵا ئۆجەلان دوومەڵێک لەڕانی بێ، بەمانگ خەویان لێ ناکەوێ، بەڕەشکە شیعر و پەخشان و وتاری بۆ دەنووسن، وەک ئەوەی لەکورددا پیاوێکی تر نەبێ، تەنها دیلێکی ژێردەست و زەلیل نەبێ. عەبدوڵا ئۆجەلانی سەرکردەی پێشووی پەکەکە و سەرکردەی ئێستاو داهاتوویشی، کە لەهەنووکەدا دیل و کۆیلەی دەستی داگیرکارانە، مەبەستی بێ، ئەم مەسەلەی زمانە بەسانایی یەکلایی دەکاتەوە. چونکە گومانی تێدا نییە، ئەم دانەجیرەیەو شۆڤینیزمی ناوچەگەرییەی بادینان لەهەمبەر زمانی کوردییدا بە پاڵپشتیی کوردەکانی کوردستانی تورکیاوە دەکرێ. بە زۆرو بۆرییی ئەوانەوە دەلاوێنرێتەوە. سەیرکەن ئەمە گاڵتەوگەپ نییە، پیاوێک لە زیندانەوە، کۆیلەی دەستی تورکیا و کەمالیستەکانە، ئەگەر سبەینی خەونێکی خۆش ببینێ و بڵێ گەلۆ هەڤاڵینە بۆ پرسی گشتیی و نیشتمانیی پێویستە گرنگیی بەو زمانە ستاندەردەی کوردستانی باشوور و رۆژهەڵات بدەن. بزانە لە ماوەی یەک ساڵدا چیی دەگوزەرێ!

بەپێی پێوەرە ستاندەردە جیهانییەکان، ئەمە کارێزمایی ئۆجەلان ناگەیەنێت. بەڵکوو بەدبەختیی کوردە، پیاوێك وەک عەبد لەژێر دەستی دەوڵەتی تورکیادایە، تەواوی گۆڕەپانی سیاسیی و کولتووریی کوردستانی باکوور هەڵدەسوڕێنێ، چەندین هەزار گەریلای خوێنگەرمی کورد لە شاخەکانی قەندیل، بەکۆکەی ئەو ساتمە دەکەن.... سەدان و هەزاران نووسەر و ئەکادیمست و دۆکتەری زانکۆ و پزیشکییمان هەیە، بەم ریتواڵانە کار دەکەن. چ ناسیۆنالیزمی کورد و چ رووناکبیری کورد، نابێ هیچ گرەوێک لەسەر ئەگەری مانەوەو کارێزمایی ئۆجەلان بکەن. پیاوێک رۆژگارێک هەبوو خەباتی کرد، قوربانیی دا بەڵام مرد، بەلاشە زیندووەو بەبیر لەژێر

دەستی داگیرکاردایە. دەبێ قسەی ئاپۆ ، بیری ئاپۆی زیندانیی ، ئایدۆلۆژیا و ڕێنمایی ئەو پیاوە دیلە تووڕ هەڵدرێ و بزوتنەوەی سیاسیی کورد لەم خاپەڕۆیانە پاکبکرێتەوە. بەڵام کاتێ کورد ئەم ئیرادەیەی نییە، هەر داگیرکارانی کوردستان ئەهریمەن نین، ئێمە خۆیشمان بەشدارین لەم پرۆسەی کۆیلەبوون و ژێردەستییەدا. بەشدارین لەم سەرگەردانیی و بێزمانیی و بێ کولتوورییەدا.

زمان، دیدی ڕۆشن و ئاسۆی گەشی پێشکەوتنی بزوتنەوە کولتوورییەکانە، پلاندانان بۆ ستاندەرایزکردنی زمانی نووسین بەرەو زمانێکی فەرمیی، مەودا و ئەجێندای سیاسیی هەیەو چارەنووسی ئایدێنتیتی نیشتمانیی دیاریی دەکات(Caviedes 2003). زۆر لە توێژینەوەی زمانناسەکانی جیهان، بەتایبەت ئەو توێژینەوانەی، لەدیدی سۆسیۆکولتووریی و سۆسیۆلینگویستییەوە(کۆمەڵناسیی زمانەوانیی) ، باس لە مەترسییەکانی ئایدۆلۆژیای چێکردنی نەتەوە- دەوڵەت، نەتەوەیەکی زۆرینە بەسەر کەمە نەتەوەکانی تردا دەکەن، دەست دەخەنە سەر ئەو پارادۆکسانەی لە هاوارونالەی نەتەوەی دەوڵەت دروستکەرو نەتەوە دروستکەرەوە دەرهەق بە کەمایەتییە ئێسنیکیی و مەزهەبەبییەکان دەکرێ(Freeland and Patrick,2004) ، ئاماژە بە شین و شەپۆڕی دایەلێکتبازیی و قۆڕپێوانی "شۆڤینیزمی لەهجەیی" ناکەن، وەک ئەو دۆخەی لەکوردستانی عێراقدا لەئارادایە.

هەرێمی کوردستانی عێراق، بەکەرکوکیشەوە، وەک کورد قۆناغی نەتەوە دروستکردن دەبڕێ و لەفۆرمی دەوڵەتێکی سەربەخۆدا ناوکی دەبڕێ. یاخود ئەو قەوارە سیاسییە دیفاکتۆیەی تا ئەو ڕۆژەی ئازادیی و سەربەخۆیی تەواو بەدەست دەهێنێ و لەفۆرمی فیدراڵیزم و ئۆتۆنۆمییەکی مۆدێرندا دەژیی و مافی چارەنووسی سیاسیی و کولتووریی ، جڤاکی کورد و کەمەنەتەوەکانی تری لەئەستۆیە و دەبێ بیانپارێزێ. ئەو دەوڵەتە کوردییە نوێیە، دەبێ لەبیری ئەوەدا بێت، مافی کەمە نەتەوەکانی وەک عەرەب، تورکمان، کلدوئاشوورییەکان بپارێزێ، نەک خەمی ئەوەی ببێ، نازی دایەلێکتە جیاوازەکانی کوردستان هەڵبگرێ و بیانلاوێنێتەوە.

ستاندەرایزی زمانی کوردیی، کاتێ گرنگیی دەبێ، ئەگەر لەڕێی خوێندن و پەروەردەوە، حکومەت بەفەرمیی لەدڵەوە بکەوێتە خزمەتی ئەو پرۆسێسە. لێرەشدا مافی کەمەنەتەوەکانی هەرێمی کوردستانە کە مافە کولتووریی و ڕۆشنبیرییەکانیان پارێزراو بێ، بەڵام ئەگەر لەڕێی خوێندنیشەوە ئەم مافە بۆ کەمایەتییەکان دابین نەکرێ، زمانی کەمە نەتەوەکان دەمێنێتەوەو هیچ هێزی نییە لەناویان بدات(Mühlhäusler, 1996). بەڵام حوکمی مێژووە، گەشەی سروشتیی زمانە، دایەلێکتەکان دەکەونە ژێر هێجەمونی زمانی ستاندەردەوە، بەتایبەتیی لەبواری نووسیندا، دایەلێکت دەبێ وەک ئاخاوتن بمێنێ، نەک لە هەمبەر زمانە ستانداردەکەی هەمان گەل ، نەتەوەو ئێسنیکدا، هەوڵی کوودەتا بدات.

ڕاستە زمان، تەنها یەکێکە لە فاکتەرە جیاکەرەوەکانی ئایدێنتیتیی نیشتمانیی بەگشتیی و ئایدێنتیتیی ئێسنیکیی بەتایبەتیی، بەواتایەکی بەرینتر هەموو شتێک نییە(May,2001). بەڵام بەو ئاقارەش نا، کە زمان وەک ئایدێنتیتی ، سیمبۆڵێکی نیشتمانیی و نەتەوەیی و کولتووریی نەبێ، بەو واتایە نا کە تاک و جڤاک و دەوڵەت و نەتەوە، پێویستیان پێی نەبێ و گرنگیی بۆ دانەنێن و نەیکەنە بەردی بناغەی سیمبۆڵیزمی نەتەوەیی و نیشتمانیی (Weinstein 1983 and Blommaert 1999). گەلی کورد لەکوردستانی باشووردا، پێویستییەکی ژیاریی و مێژوویی و کولتووریی بە ستاندەرایزی لینگوا فرانکایەکی سەرتاسەریی (تەواوی هەرێمی کوردستان) هەیە. ئەوانەی دەیانەوێ بەبیانووی خەمخۆریی و پاراستنی دایەلێکتەکانەوە، ڕێگریی بۆ بەفەرمیی ناسینی ئەو ستاندەرایزە دروست بکەن، وەک مێژووی ڕەشی میرنشینە کۆنەکانی

دارده‌ستی سه‌فه‌ویی و عوسمانییه‌كان ده‌رهه‌ق به‌دۆزی نه‌ته‌وه‌یی ده‌چنه مێژووه‌وه. كه‌مته‌رخه‌م ده‌بن له‌ئاست ئه‌و كۆنسێپته‌ی نازڕاگرتنی ناوچه‌یه‌كیان له سیمبۆڵیزمی نه‌ته‌وه‌یی پێ فه‌رزتر و به‌رزتره. مێژووی ره‌ش به‌و واتایه‌ی وه‌ك مێنتاڵی میرنشینه كورده‌كانی سه‌ده‌كانی رابردوو، هه‌ر كاكه‌و بۆ خۆی خه‌ریكی كوێخایه‌تیی بووه له‌سه‌ر حیسابی ئه‌وانی تر و ته‌واوی نه‌ته‌وه‌ی كورد.